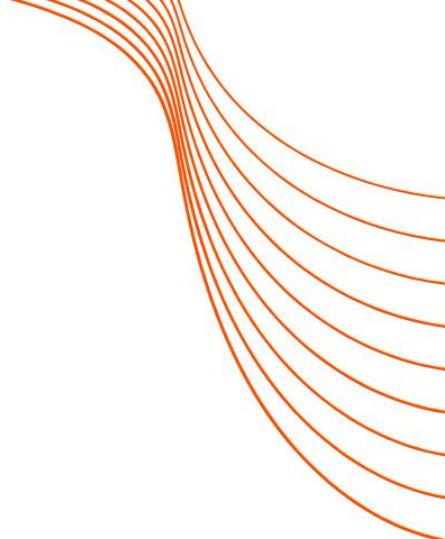

STRÄFFBARHETSÅLDERN

- ett forskarperspektiv.

BRIS

Rädda Barnen

Innehåll	3
Den svenska straffbarhetsåldern	4
En nordisk utblick.....	4
Vad säger barnkonventionen och FN:s barnrättskommitté om straffmyndighetsåldern?	5
Många kritiska experter i utredningen.....	6
Straffmyndighetsåldern ur ett forskarperspektiv.....	7
Tova Bennet - Biträdande universitetslektor i straffrätt vid Lunds universitet.....	7
Amanda Lublin - Doktorand i processrätt vid Stockholms universitet.....	8
Henrik Tham - Professor emeritus i kriminologi vid Stockholms universitet	10
David Sausdal - Dansk docent och kriminolog verksam på sociologiska institutionen vid Lunds universitet.....	11
Pernilla Leviner - Professor i offentlig rätt vid Stockholms universitet, med särskild inriktning mot socialrätt och barnrätt.	13
Maria Grahn Farley - Visiting professor vid Göteborgs universitet.	14
Jonas Lindström - Fil. dr i sociologi och lektor i socialt arbete vid Södertörns Högskola.....	15
Torbjörn Forkby - Professor i socialt arbete vid Linneuniversitetet	17
Anna Sarkadi - Specialistläkare och professor i socialmedicin vid Uppsala universitet.....	18
Reflektioner och avslutande ord från Bris och Rädda Barnen	20

Innehåll

Att barn begår grova våldsbrott är en stor samhällsutmaning. Särskilt oroväckande är det att allt fler yngre barn involveras i gängkriminella sammanhang. Bris och Rädda Barnen, två av Sveriges största barnrättsorganisationer, har de senaste åren arbetat för att belysa att frågan om gängkriminalitet i stor utsträckning handlar om barn, barns rättigheter och barns uppväxtvillkor. Här ser vi att frågan om en sänkning av straffbarhetsåldern är högst central eftersom det skulle innebära en exceptionell förflyttning i synen på barn och barns rättigheter.

I juli 2023 tillsatte regeringen en utredning som bland annat har sett över en sänkning av den svenska straffbarhetsåldern. Det är ett förslag som återfinns i Tidöavtalet, som ett led i att motverka att barn involveras i gängkriminella sammanhang. I direktivet till utredningen lyfts bland annat vikten av tidiga och tydliga reaktioner för att markera att samhället inte accepterar brottslighet. Det pekas vidare på att en sänkt straffbarhetsålder kan innebära en ökad möjlighet att fånga upp ett barn i ett tidigt skede och sätta in rätt åtgärder, och därmed ha en brottspreventiv effekt. I direktivet lyfts även att en sänkning av straffbarhetsåldern minskar incitamentet för äldre kriminella att rekrytera barn.

I januari 2025 presenterades utredningen (SOU 2025:11), som föreslår en differentierad straffbarhetsålder, där en sänkning till 14 år ska göras för brott med minst fyra års fängelse i straffskalan. En sådan sänkning skulle innebära att straffbarhetsåldern sänks för till exempel mord, människorov, grovt vapenbrott och grov våldtäkt. Som skäl för förslaget lyfter utredningen särskilt fram behovet av samhällsskydd, brottsofferperspektivet, det straffrättsliga systemets legitimitet och förbättrade möjligheter att utreda brott som begås av barn.

Utöver förslaget om en sänkning av straffbarhetsåldern har en rad andra reformförslag lagts fram de senaste åren som påverkar barn som begår brott. I augusti 2023 presenterades bland annat en utredning som föreslår att barn som döms till frihetsberövande påföljder för allvarlig brottslighet ska avtjäna straffet i fängelse i stället för slutna ungdomsvård på SiS (statens Institutionsstyrelse). För närvarande förbereder Kriminalvården därför särskilda anstaltsplatser för barn som ska vara redo att tas i bruk från och med juli 2026. Utredningen som har sett över frågan om straffbarhetsåldern har även lämnat förslag kring ändringar som upphäver dagens regleringar om straffmaximum för barn som döms till fängelse. Förslaget innebär att de tidsbegränsningar som idag finns för barn tas bort och i stället ersätts av ett förbud mot att barn döms till livstids fängelse. Om dessa förslag genomförs innebär det sammantaget att vi kommer ha fler *yngre barn* som döms till *fängelse under längre tid*.

Därtill återfinns en rad reformförslag med inslag av tvång och repression inom det socialpolitiska området, som syftar till att motverka kriminalitet bland barn och unga. En utredning som presenterades i början av 2025 föreslår bland annat att fotboja som kontrollfunktion ska kunna aktualiseras för barn som vårdas enligt LVU, och att vårdnadshavare som av olika anledningar tackar nej till insatser från socialtjänsten ska kunna åläggas vite. Även inom det socialpolitiska området vidtas nu alltså åtgärder av mer repressiv karaktär, också för barn som inte är dömda för brott.

Utredningen som nu har sett över frågan om straffbarhetsåldern menar att de åtgärder som hittills vidtagits, både inom det kriminal- och socialpolitiska området, inte har varit tillräckliga för att möta den allvarligaste brottsligheten bland barn. Utredningen konstaterar att en sänkning av straffbarhetsåldern är förenad med negativa konsekvenser men menar att förslaget utifrån den allvarliga situationen samhället befinner sig i ändå är försvarbar.

Under våren 2024 presenterade Riksrevisionen två granskningar som dels konstaterade att statens insatser för att stärka efterlevnaden av barnkonventionen är otillräckliga och att de statliga

insatserna när det gäller barn som är misstänkta för grov brottslighet brister. I granskningen som gäller barnkonventionen lyfts bland annat att den statliga styrningen kring att omsätta barnkonventionen i praktiken inte har varit tillräckligt effektiv. Avsaknaden av styrning anses ha skapat otydlighet för myndigheter och andra aktörer kring vad som förväntas av dem i sitt arbete. När det gäller insatserna för barn som misstänks för grov brottslighet pekar Riksrevisionen särskilt på att de samlade insatserna för att målgruppen ska få den vård och stöd de har rätt till inte är tillräckligt effektiva. Riksrevisionen identifierar särskilt behovet av en tydligare nationell styrning i form av bland annat gemensamma riktlinjer, nationell uppföljning och en bättre kunskaps- och erfarenhetsöverföring.¹

Den svenska straffbarhetsåldern

Den svenska straffbarhetsåldern på 15 år har varit oförändrad sedan 1864. Bestämmelsen har funnits i sin nuvarande lydelse i brottsbalken sedan 1960-talet. I slutet av 1980-talet flyttades bestämmelsen till inledningen av balken med motiveringen att den var så pass grundläggande. 15 år har motiverats utifrån bedömningen av att barn vid den åldern, på ett generellt plan, kan anses ha uppnått tillräckligt intellekt och mognad för att skilja på det som är tillåtet respektive inte tillåtet. Det är en argumentation som fortfarande lyfts fram av forskare som betonar att barn i yngre år saknar den kognitiva och emotionella mognad, samt konsekvenstänk, som krävs för att betraktas som tillräckliga i straffrättslig mening.

En nordisk utblick

Straffbarhetsåldern i de europeiska länderna varierar mellan 10 – 18 år. Vissa länder inom EU har en differentierad straffbarhetsålder vilket nu föreslås även i Sverige. I samtliga nordiska länder är straffbarhetsåldern idag 15 år.

I början av 2000-talet genomfördes en straffrättslig reform i Finland där regeringen ansåg att en sänkning av straffbarhetsåldern inte var motiverad, varken ur de sociala eller de brottsbekämpande myndigheternas synvinkel.

I början av 1900-talet höjdes straffbarhetsåldern i Norge från 14 till 15 år. Det rådde enighet kring att barn inte ska straffas och det huvudsakliga skälet till höjningen var att barn inte bör placeras i fängelse. Det lyftes att frihetsberövande visserligen kan avhålla barn från kriminalitet under själva frihetsberövandet, men att det inte var försvarbart utifrån skadliga effekter. Under början av 2000-talet aktualiserades frågan om en sänkning av straffbarhetsåldern, då regeringen uttryckte oro över brottsutvecklingen bland barn. Det konstaterades dock att denna problematik varken kunde eller borde lösas genom en sänkt straffbarhetsålder.

År 2010 genomfördes en sänkning av straffbarhetsåldern i Danmark från 15 till 14 år. Sänkningen motiverades av brottsutvecklingen bland barn, där den danska regeringen uppgav att en sänkning av straffbarhetsåldern skulle ha en avskräckande och brottsförebyggande effekt hos barn.² Förslaget om sänkning möttes av bred kritik från bland annat oppositionspartier, civilsamhället och forskare.³ Efter

¹ Se Riksrevisionens granskningsrapporter RiR 2024:5 samt RiR 2024:9

² Se bl.a. framställande från Justitieminister Lars Barfoed, 17 mars 2010.

https://www.ft.dk/ripdf/samling/20091/lovforslag/l164/20091_l164_fremsaettelstale.pdf

³ Se bl.a. Justitieministeriet, Ungdomskommissionens bet. "Indsatsen mod ungdomskriminalitet", bet 1508/2009, s.162-165 och 686-688, e Dr.dk [https://www.dr.dk/nyheder/indland/k-saenk-kriminel-lavalder-til-14-aarL_164_-2009-10\(bet%C3%A6nkning\):_Forslag_til_lov_om_%C3%A6ndring_af_straffeloven,_retsplejeloven_og_lov_om_erstatning_fra_statens_til_ofre_for](https://www.dr.dk/nyheder/indland/k-saenk-kriminel-lavalder-til-14-aarL_164_-2009-10(bet%C3%A6nkning):_Forslag_til_lov_om_%C3%A6ndring_af_straffeloven,_retsplejeloven_og_lov_om_erstatning_fra_statens_til_ofre_for)

regeringsskiftet 2012 höjdes den danska straffbarhetsåldern åter till 15 år. Den utvärdering som gjordes av sänkningen visade att åtgärden att sänka straffbarhetsåldern inte hade haft något brottspreventiv effekt. Tvärtom gick det att se en ökning i återfall i brott bland de 14-åringar som omfattats av sänkningen. Det gick även att se att de barn som dömts klarade sig sämre i skolan.⁴

Det finns många skäl att vara kritisk till en sänkning av straffbarhetsåldern. Utifrån ett barnrättsperspektiv är frågan om att sänka straffbarhetsåldern en exceptionell förflyttning av synen på barn och barns rättigheter. Historiskt har det svenska straffrättsliga systemet präglats av en barnsyn som bygger på huvudregeln att barn inte ska behandlas som vuxna, utan som en extra skyddsvärd grupp med unika förutsättningar och behov. Trots perioder av hög ungdomskriminalitet har den svenska straffbarhetsåldern varit 15 år sedan 1864. FN:s barnrättskommitté har kritiserat Sverige för att vi ens utredde frågan och är tydliga med att en sänkning av straffbarhetsåldern strider mot barnkonventionen och därmed mot barns rättigheter.

Vad säger barnkonventionen och FN:s barnrättskommitté om straffmyndighetsåldern?

Sverige har varit bundet att följa barnkonventionen sedan 1990. Från januari 2020 gäller barnkonventionen också som svensk lag. Det innebär att konventionen utgör en viktig del av den svenska rättsordningen och att konventionen är direkt tillämplig i Sverige. Av barnkonventionen artikel 40.3 (a) framgår att alla medlemsstater ska anta en lägsta straffbarhetsålder, konventionen slår dock inte fast vilken denna ålder ska vara.

För att vägleda staterna i implementeringen av konventionen har FN:s kommitté för barnets rättigheter, FN: barnrättskommitté, tagit fram så kallade allmänna kommentarer, som visar hur kommittén tolkat barnkonventionen inom olika områden. Kommentarererna är, till skillnad från själva konventionen, inte juridiskt bindande för staterna att följa. Genom åren har dock de allmänna kommentarererna fått en stark ställning som tolkningsverktyg, exempelvis genom Europadomstolen, och i ett land som Sverige som har inkorporerat barnkonventionen, borde de allmänna kommentarererna åtminstone vara rättsligt styrande.

Barnkonventionen ska vidare tolkas både dynamiskt och progressivt, vilket innebär att medlemsländerna inte ska införa regleringar som innebär att landet tar ett steg tillbaka i utvecklingen eller som innebär ett försvagande av barns rättigheter. Skyddet för detta kommer bland annat till uttryck i artikel 41.

I allmän kommentar nummer 24 berörs frågor om barns rättigheter i det straffrättsliga systemet. I kommentaren anger barnrättskommittén, med hänvisning till forskning kring barns mognad, kognitiva förmåga och utveckling i övrigt, att konventionsstaterna inte bör ha en straffbarhetsålder som understiger 14 år.⁵ Kommittén berömmar dock de stater som har en högre ålder, exempelvis 15 eller 16 år. Barnrättskommittén understryker vidare att länder som har en högre straffbarhetsålder *under*

forbrydelser. (Ungdomskriminalitet). / Folketinget samt remissinstansernas yttranden.
<https://www.ft.dk/samling/20091/lovforslag/L164/bilag/1/814651/index.htm>.

⁴ Se den danska utvärderingen i sin helhet: A, Piil Damm, Østergaard Larsen, H. Skyt Nielsen och M. Simonsen, "Lowering the minimum age of criminal responsibility: Consequences for juvenile crime and education", 2017.

⁵ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Punkt 22.

*inga omständigheter ska sänka åldern, då detta är i strid med artikel 41 i konventionen.*⁶ Kommittén avråder vidare starkt från att införa differentierad straffbarhetsålder.⁷

År 2023 granskades barnrättskommittén Sveriges efterlevnad av barnkonventionen. Utredningen om att se över straffbarhetsåldern hade då ännu inte tillsatts men förslaget fanns med i Tidöavtalet som kommittén också granskade. I sina sammanfattande slutsatser uttryckte kommittén oro för de steg som Sverige tog mot en sänkning och den tydliga uppmaningen till Sverige var att behålla straffbarhetsåldern på 15 år.⁸

Många kritiska exporter i utredningen

Till utredningen om straffbarhetsåldern har det funnits en expertgrupp med representanter från bland annat Åklagarmyndigheten, Socialstyrelsen, Sveriges Domstolar, Brottsförebygganderådet, Barnombudsmannen och akademien. Sju av de nio experterna ställer sig negativa till förslaget om en sänkning av straffbarhetsåldern. I kritiken lyfts särskilt att det är ett förslag som inte kommer att motverka brottsligheten bland barn och att åtgärden, vilket utredningen själv lyfter, riskerar att ha en motsatt effekt. Vidare lyfts bland annat att utredningen saknar en grundad analys, att det förslag som presenteras har ett felaktigt fokus, att förslaget är förenat med tillämpningssvårigheter, att det är oförutsebart och rättsosäkert samt att förslaget riskerar bidra till att kriminaliteten trycks än längre ner i åldrarna.⁹

⁶ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Punkt 22.

⁷ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Punkt 25.

⁸ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/6-7). Punkt 44 och 45 (a).

⁹ Se bl.a. [Inget stöd i forskningen för hårdare straff | Lunds universitet](#), [Kära Sverige: Bli inte för förälskad i den danska kriminalpolitiken! - Tidskrift för KRIMINALVÅRD](#), [Institutet uppmanar regeringen att inte sänka straffbarhetsåldern från dagens 15 år – Institutet för mänskliga rättigheter](#), [Kritik mot sänkt straffålder och inlåsnings av barn: "Blir apatiska" | SVT Nyheter](#). Se även utredningens särskilda yttranden, SOU 2025:11, s. 465–490.

Straffmyndighetsåldern ur ett forskarperspektiv

I december 2024 samlade Bris och Rädda Barnen forskare från olika områden för att diskutera frågan om straffbarhetsåldern. De övergripande frågorna för samtalet var vilka konsekvenser en sänkning kan komma att för barn och barns rättigheter.

De forskare som deltog var:

- **Tova Bennet** - Biträdande universitetslektor i straffrätt vid Lunds universitet
- **Amanda Lublin** - Doktorand i processrätt vid Stockholms universitet.
- **Henrik Tham** - Professor emeritus i kriminologi vid Stockholms universitet
- **David Sausdal** - Dansk docent och kriminolog verksam på sociologiska institutionen vid Lunds universitet
- **Pernilla Leviner** - Professor i offentlig rätt vid Stockholms universitet, med särskild inriktning mot socialrätt och barnrätt.
- **Maria Grahn Farley** - Visiting professor vid Göteborgs universitet.
- **Jonas Lindström** - Fil. dr i sociologi och lektor i socialt arbete vid Södertörns Högskola
- **Torbjörn Forkby** - Professor i socialt arbete vid Linneuniversitetet
- **Anna Sarkadi** - Specialistläkare och professor i socialmedicin vid Uppsala universitet.

Nedan följer en sammanställning av samtliga forskares huvudsakliga perspektiv:

Tova Bennet - Biträdande universitetslektor i straffrätt vid Lunds universitet

Bennet har i sin forskning särskilt undersökt frågor om straffrättsligt ansvar och hur straffrättsliga regler förhåller sig till psykiatrisk och psykologisk kunskap om hur människor fungerar. Bennet undervisar i straffrätt, rättspsykologi och rättspsykiatri på grund- och avancerad nivå.

- De bästa brottsbekämparna är skola, barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänsten. Att lägga pengarna på sänkt straffbarhetsålder, ungdomsfängelser och andra repressiva åtgärder är att satsa allt för sent.

Idén med att straffa kan beskrivas som en kombination av ett bakåtblickande och ett framåtblickande syfte. Det bakåtblickande handlar om att den som begått ett brott ska hållas ansvarig, det handlar om rättvisa. Det framåtblickande handlar om att den som har orsakat skada ska omhändertas på ett sådant sätt som motverkar mer skada i framtiden, det handlar om att förebygga brott.

Utifrån båda dessa syften finns det goda skäl att särbehandla barn och unga. Barn befinner sig i en mognadsprocess där konsekvenstänkande, impulskontroll, förmåga att stå emot grupstryck och biologi utvecklas. Barn behöver därför ges en rimlig chans att utvecklas och lära sig hur världen fungerar, ibland genom att begå misstag. För de flesta barn fungerar detta bra, de begår misstag men kan ändå utvecklas till ansvarsfulla och rimliga vuxna.

En möjlig invändning mot detta är att det nu inte handlar om barns "vanliga" misstag, utan om barn som begår allvarliga våldsbrott. Kan ett sådant synsätt motivera att vi accepterar att barn blir föremål för straffrättsliga sanktioner tidigare än idag och vad skulle konsekvenserna bli av det?

Om syftet är att minska brottsligheten behöver vi påminna oss om att straffet är statens mest ingripande verktyg men också ett av de dyraste och minst effektiva. Att acceptera straffet som ett nödvändigt ont förutsätter att det är just nödvändigt - alltså att man har testat andra alternativ och kommit fram till att straffet är det enda sättet att uppnå målet. Att straffa barn kommer med ett högt pris, samtidigt saknas forskning som visar att skärpta straff för unga leder till en minskad brottslighet.

Tvärtom talar forskningen för att ökad repression kan leda till att unga i högre grad utvecklar en kriminell identitet vilket ökar risken för återfall. Om ännu yngre personer frihetsberövas under längre tid innebär det uppenbara risker för negativ påverkan under en känslig utvecklingsperiod i barns liv, där prosociala skyddsfaktorer har särskilt stor betydelse.

Det är förstås möjligt att syftet med hårdare tag mot barn och unga inte är att minska brottsligheten, utan något annat. I så fall måste diskussionen gälla vilka andra skäl det finns för att vilja straffa barn och unga hårdare och om dessa skäl håller för en kritisk granskning. Om det handlar om att unga lagöverträdare ska drabbas av hårdare konsekvenser för att de förtjänar det, alltså vedergällning eller hämnd, så måste vi förhålla oss till begrepp som förtjänst och rättvisa. Förtjänar unga lagöverträdare att straffas lika hårt som vuxna? Om så är fallet måste man ställa sig frågan om det är värt priset, alltså samhällskostnaderna.

Den kunskap som idag finns om hur barn och unga påverkas av straff visar att såväl de direkta som indirekta samhällskostnaderna för att låsa in fler barn under längre tid kan förväntas bli väldigt höga, både på kort och lång sikt. En central fråga att ta ställning till är därför om straff är det bästa sättet att utnyttja samhällets resurser.

Att fokusera på ett förebyggande arbete och lägga resurser på skola, barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänst är några uppenbara alternativa sätt att använda pengar öronmärkta för att hantera kriminalitet bland barn. Om resurser ska riktas till straffsystemet är det 'snabbare tag' snarare än 'hårdare tag' som kan ha effekt, genom satsningar på att utreda och lagföra brott. Inom institutioner behövs resurser för korta placeringar i små grupper, med intensiva insatser av välutbildad personal och med välutvecklad utslussning och eftervård.

Barn som begår allvarliga våldsbrott lever ofta i en miljö där det är lika sannolikt, om inte mer, att bli offer som förövare. Barn i kriminella nätverk är utsatta för manipulation, exploatering och förlust av självbestämmande, men också för tvång, hot, kränkningar och våld. Effektiva insatser måste därmed ta hänsyn till att barn oftare än vuxna har dubbla roller – som både förövare och offer för brott, och att barn kan ha svårare än vuxna att både söka och ta emot hjälp från myndigheter och anhöriga. Att barn skjuter ihjäl människor är ett oerhört misslyckande. Att hantera det problemet genom hårdare straff innebär att vi lägger ansvaret för det misslyckandet på barnen.

Amanda Lublin - Doktorand i processrätt vid Stockholms universitet.

I sitt avhandlingsprojekt har Lublin särskilt undersökt och analyserat det straffprocessuella regelverket som tillämpas när icke straffmyndiga barn misstänks för brott.

- Vi ser att barn som begår brott i allt större utsträckning börjar hanteras som vuxna inom det straff- och processrättsliga området. Repressiva åtgärder är inte rätt sätt att bryta en kriminell utveckling hos barn.

Den svenska straffbarhetsåldern har varit 15 år i mer än 160 år och har utgjort en central del i de särregleringar som finns för brottsmisstänkta barn i straff- och processrätten. Den särbehandling som finns är inte unik för det svenska rättssystemet. Synen på barn som särskilt skyddsvärda när det gäller straffrättsliga sanktioner är bred och liknande särregleringar återfinns i många andra länder. Till skillnad från många andra länder är det svenska systemet dock uppbyggt på så sätt att även barn som inte är straffmyndiga, i formell och rättslig mening kan anses ha begått brott, även om en påföljd inte döms ut.

När vi nu pratar om en eventuell sänkning av straffbarhetsåldern måste det göras i ljuset av de andra förslag och reformer som har vidtagits inom det straffrättsliga området. Bland annat har reglerna för

när bevistalan ska väckas skärpts, vilket innebär att en bevistalan, sedan 1 juli 2023, ska väckas för alla brott som inte föreskriver lindrigare straff än 5 år. Därför blir de barn som begår de allvarligaste brotten redan idag föremål för en brottsutredning.

Den brottsutredning som föregår prövningen av bevistalan skiljer sig i vissa hänseenden från en förundersökning, men den börjar bli alltmer lik processen för den som är straffmyndig. Redan idag kan ingripande verktyg, inom ramen för utredningen, användas mot målgruppen. Mot bakgrund av nya förslag som presenterats på området finns det anledning att anta att än mer ingripande åtgärder kommer att möjliggöras för barn som inte är straffmyndiga.

Sedan lagändringen ser vi en stor ökning av fallen där bevistalan väcks. Innan 2023 hade vi haft 6 eller 7 fall av bevistalan sedan 1965. Sedan lagändringen gjordes har vi, fram till december 2024, haft 42 fall. Det blir därför allt vanligare att pröva barns skuld i domstol, även om en påföljd inte döms ut. Att en formell straffrättslig påföljd uteblir är dock inte synonymt med att ett barn som begått brott lämnas utan ingripande åtgärder. Mandatet att besluta om åtgärderna ligger dock fortfarande hos de sociala myndigheterna. Att så är fallet är en av de viktiga beståndsdelarna i de särregleringar som finns för barn. Utgångspunkten har under lång tid varit att det är de sociala och inte de rättsvårdande myndigheterna som har de mest effektiva verktygen och därför är bäst lämpade att hantera de yngsta lagöverträdarna. Nu ser vi dock en utveckling som går åt ett annat håll, där de rättsvårdande myndigheterna får ett större ansvar för att motverka kriminalitet bland barn.

Idag saknas evidens för att en sänkning av straffbarhetsåldern skulle ha en positiv brottsavhållande effekt bland unga lagöverträdare. Tvärtom talar forskningen för att tidigare straffrättsliga sanktioner riskerar att ha en motsatt effekt på barn, just för att de är särskilt sanktionskänsliga. Trots att dessa argument lyfts fram från olika håll vidhålls från politiskt håll att en sänkning av straffbarhetsåldern är behövlig. Det går inte att uppfatta på något annat sätt än att syftet med vad en sänkning av straffbarhetsåldern ska uppnå har ändrats, där den primära effekten inte är att hindra att barn återfaller i brott utan snarare ett slags samhällsskydd, vilket då skulle motivera inkapacitering av barn. Att låta ett generellt samhällsskydd motivera inkapacitering av barn kan svårligen motiveras eftersom det inte finns någon robust statistik som visar att barn- och ungdomsbrottsligheten ökar, tvärtom minskar densamma stadigt sedan 1990-talet.

I diskussionen om vilket ansvar som kan läggas på barn som begår brott finns det vidare anledning att lyfta problematiken kring gränsdragningen mellan att vara förövare och offer. När det gäller barn som begår brott i en nätverkskontext vet vi att de ofta befinner sig i en ställning till äldre individer, som är att jämföra med straffbar människohandel. Samtidigt är det ett perspektiv som ofta saknas i den offentliga debatten. Att arbeta utifrån det perspektivet försvåras vidare av att barn som befinner sig i en gängkriminell kontext sällan vill se sig själv som brottsoffer.

Vi ser en förändring i synen på barn inom det straffrättsliga systemet, där särregleringar som tidigare har utgått från barnskydd och barnavård får stå tillbaka för andra intressen. Utöver att många av de åtgärder som nu vidtas saknar stöd i forskning går de emot Sveriges internationella åtaganden, inte minst enligt barnkonventionen, som understryker att barn i första hand ska hanteras utanför det straffrättsliga systemet. Det frånsteg som nu görs från den svenska rättstraditionen riskerar att få negativa konsekvenser både på kort och lång sikt, för såväl det enskilda barn som döms, som för samhället i stort.

Henrik Tham – Professor emeritus i kriminologi vid Stockholms universitet

Tham har bedrivit forskningsstudier inom framför allt straffrätt och kriminalpolitik där han har tittat på brottslighetens orsaker och konsekvenser.

- En sänkning av straffbarhetsåldern måste ses som en åtgärd i ett större sammanhang när det gäller unga lagöverträdare. En av flera åtgärder inom det kriminalpolitiska området som saknar stöd i forskning och evidens.

Tidöavtalets kriminalpolitiska program utmärks, utöver en allmänt stark ökning av repressiva åtgärder, av bristande respekt för rättssäkerhet och traditionella svenska rättsprinciper. Dessutom ser vi att den ökade repressionen i särskilt hög grad riktas mot barn och unga. Det rör sig dels om lagstiftningsändringar och förslag som direkt tar sikte på vissa åldrar, dels om åtgärder som i praktiken träffar barn och unga särskilt hårt.

Det handlar bland annat om det nu aktuella förslaget att sänka straffbarhetsåldern, att straffreduktionen för unga lagöverträdare tas bort eller inskränks, återinförandet av ungdomsfängelser, utökad möjlighet att använda hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år, möjlighet att döma 18 åringar till livstid fängelse, kriminalisering av att delta i kriminella nätverk och avskaffande av viss mängdrabatt. Att sänka straffbarhetsåldern måste därför ses som en av flera åtgärder i ett större sammanhang vad gäller barn och unga.

I direktiven till utredningen "Skärpta straff för unga lagöverträdare" som ser över frågan om straffbarhetsåldern motiveras den ökade repressionsnivån mot barn och unga bland annat utifrån: att barn och unga utgör en del av den organiserade brottsligheten, att samhället måste markera, att straffet måste stå i proportion till brottets allvar och att den situation vi befinner oss i är exceptionell.

Liknande argument ingår regelmässigt i de olika utredningsdirektiv som kommit från Tidöpartierna. När det gäller att straffbarhetsåldern kan behöva sänkas motiveras det i direktiven särskilt av att påföljden för barn måste vara tillräcklig och motverka att barn återfaller i brott, att barn i riskzon för att hamna i kriminalitet måste fångas upp tidigare och att rekryteringen av barn till gängen måste försvåras.

Här ska det understrykas att inget av dessa argument eller motiv har stöd i forskning eller evidens. Vid en närmare granskning av vad som lyfts fram kan följande sägas:

Det är högst oklart vad som kan anses vara en "tillräcklig" påföljd. Det kan vara så att det är en fråga om proportionalitet och att straffvärdet av barns kriminella agerande idag anses vara för lågt. Enligt studier som har gjorts kring det allmänna rättsmedvetandet saknas det vetenskapligt stöd för påståendet att straff för barns kriminella agerande är för lågt. När det gäller frågan om att sänka straffbarhetsåldern för att minska brottsligheten hos barn finns vidare anledning att titta på bland annat Danmark och Skottland, där möjlighet har getts för att undersöka denna effekt.

I Danmark sänktes straffbarhetsåldern från 15 till 14 år. En utvärdering av sänkningen visade att åtgärden ledde till en viss ökad brottslighet bland 14-åringar. I Skottland har straffbarhetsåldern både sänkts och höjts. En utvärdering av den höjning som gjordes från 8 till 12 år visade att höjningen inte ledde till en ökad brottslighet bland barn.

När det gäller argumentet om att barn i riskzon ska kunna identifieras och fångas upp tidigare är det få av de barn som kommer i kontakt med polisen på grund av misstanke om brott som inte redan är kända av socialtjänsten. Frågan är då om socialtjänsten har resurser för att motverka att barn i riskzon involveras i kriminalitet. Den frågan kan besvaras med att det idag finns ett resursunderskott inom socialtjänsten som försvårar arbetet med att sätta in rätt insatser i rätt tid.

Kriminalvården har gjort en prognos över fängelseutvecklingen de kommande nio åren. Den uppskattning som gjorts motsvarar driftkostnader för ca 12 000 nya socialarbetare. Den siffran råkar vidare motsvara polisens uppskattning över hur många barn och unga som befinner sig i den gängkriminella kontexten. Med en annan politisk prioritering än den vi ser idag innebär det att varje gängkriminell skulle kunna få en egen personlig socialsekreterare.

Ett avgörande skäl till att en sänkning av straffbarhetsåldern inte kommer att ha en avskräckande effekt är att barn som begår allvarlig brottslighet ofta kommer från sammanhang där de har andra svårigheter runt sig. Det kan till exempel handla om egen våldsutsatthet, ekonomisk utsatthet att man har en diagnos och /eller svårigheter i skolan, där barnet upplever sig ha högst begränsade livsval. Med de förutsättningarna har straffet i sig sällan en avskräckande effekt.

Efter forskarsamtalet har även frågor som rör samhällsskydd lyfts fram av politiker som ett argument för att sänka straffbarhetsåldern. På detta svarar Tham att straffrättsliga frihetsberövanden inte har bidragit till minskad brottslighet bland de som är 15 år och äldre, så varför skulle det fungera så för 14-åringar? Han tillägger också påståendet att SIS-hemmen har havererat och lett till 90 % återfall i kriminalitet, så var det samma återfallsfrekvens som fanns när Sverige hade ungdomsfängelser, något som regeringen nu vill återinföra.

David Sausdal- Dansk docent och kriminolog verksam på sociologiska institutionen vid Lunds universitet

Sausdal har bedrivit forskning inom bland annat kriminologi, polisforskning och brottsprevention. I sin forskning har han särskilt tittat på gängkriminalitet och organiserad brottslighet, både i en dansk och en svensk kontext.

- När Sverige tittar på Danmark tittar man på fel saker, här måste blicken ändras så att man tar lärdom av det som faktiskt har fungerat.

Som kriminolog går det inte att säga annat än att en sänkning av straffbarhetsåldern inte kommer att fungera. Det kommer troligen inte att komma någon form av positiv effekt utav detta.

Danmark har liksom Sverige stått inför stora utmaningar när det gäller gängrelaterad brottslighet. Samma diskussion som nu förs i Sverige om hårdare och längre straff har även förts i Danmark och en rad reformer har genomförts inom det kriminalpolitiska området. Ett flertal av de åtgärder som vidtagits står nu som förebild för det svenska kriminalpolitiska fokuset. I Danmark har man kommit längre med att motverka kriminaliteten. Studier och erfarenheter tyder dock att de repressiva insatserna är de som har varit minst effektiva och det går inte att säga att den positiva utvecklingen beror på en hårdare kriminalpolitik. Tvärtom kan det kanske sägas att den positiva utvecklingen har varit möjlig trots kriminalpolitiken.

Framgångsfaktorerna i Danmark handlar i stället om att man har valt att lägga fokus och satsa resurser på de sociala insatserna. Det handlar inte bara om enskilda sociala och förebyggande insatser, utan om bredare insatser för att helt generellt att förbättra människors livsvillkor,

integrations- och arbetsmarknadspolitik, familj-, skol- och arbetsmarknadspolitik och bättre samverkanstrukturer.

När Sverige idag tittar på Danmark tittar man därför ofta på fel saker. Tyvärr. Här måste blicken ändras så att man tar lärdom av det som faktiskt har fungerat. Vill man motverka en ökad kriminalitet är det mer effektivt att arbeta mot utsatthet och utanförskap och skapa en känsla av delaktighet och samhällsgemenskap, än att införa ökad straff och repression.

Även om problematiken med att unga barn rekryteras in i de kriminella nätverken inte har varit lika stor i Danmark som i Sverige så har ungdomskriminaliteten varit föremål för det danska politiska fokuset. Danmark har varit där Sverige befinner sig nu, där ett förslag om att sänka straffbarhetsåldern från 15 till 14 för att motverka ungdomskriminaliteten, omsattes i praktiken. En dansk utvärdering av sänkningen visade att åtgärden inte hade en brottsförebyggande eller avskräckande effekt. Tvärtom kunde en viss ökning i brott bland de 14 åringar som berördes av sänkningen ses. Efter drygt två år med sänkningen höjdes straffbarhetsåldern till 15 igen.

Resultatet av den danska utvärderingen ligger i linje med den internationella forskning som visar att en sänkning av straffbarhetsålder inte har en brottspreventiv effekt utan tvärtom riskerar att få en motsatt effekt. Det är en åtgärd som är dyr och ineffektivt och tar resurser i anspråk som skulle kunna användas betydligt bättre.

När man pratar om straffets avskräckande effekt i relation till barn är det vidare viktigt att komma ihåg vad som kännetecknar en ung människa – ett risksökande och svårigheter att komma fram till logiska beslut och bristande konsekvenstänk. När man tittar på de barn som idag tar på sig uppdrag för de kriminella nätverken görs det sällan endast för möjligheten att tjäna extra pengar. Dessa barn har också ofta hotats, lurats och manipulerats in i sammanhanget, lite likt det man ser i relation människohandel. Det är vad som driver handlingarna och inte ett rationellt avvägande där barnen sitter hemma och ser över vilket straff ett visst brott skulle kunna leda till innan hen bestämmer sig för att begå ett brott. Av den enkla anledningen (och andra) kommer straffet inte att ha den önskade avskräckande effekten.

En sänkning av straffbarhetsåldern är inte positiv, varken för den enskilda individen eller för samhället i stort. Det är en handling som kommer bestraffa och eventuellt inkapacitera det enskilda barnet här och nu. Det finns stort sett inget som talar för att det skulle ha en brottsämmande effekt. Motsatsvis är det en åtgärd som riskerar leda till att en kriminell identitet befästs hos barnet vilket i slutändan genererar såväl mer brottslighet som fler brottsoffer, vilket försvagar snarare än att stärker skyddet för samhället.

I den kriminalpolitiska debatten saknas idag perspektiv som belyser att de barn som involveras och utnyttjas i de kriminella nätverken, gör det på ett sätt som, igen, kanske kan likställas med människohandel. Synen på den här målgruppen som offer för vuxnas brottslighet ges inte tillräcklig utrymme. När det bortses från skymms också sikten för att det enskilda barnets agerande är symptom på ett större samhällsproblem. Utan de perspektiven kommer åtgärderna och insatserna att fortsätta att vara missriktade och ineffektiva.

Pernilla Leviner – Professor i offentlig rätt vid Stockholms universitet, med särskild inriktning mot socialrätt och barnrätt.

Leviner är föreståndare och styrelsemedlem för Barnrättscentrum som är en tvärvetenskaplig forskningsplattform med inriktning på rättsliga frågor som rör barn och barns rättigheter. Sedan januari 2024 är Leviner även prodekan för utbildning vid Juridiska fakulteten.

– Det vi ser nu är att många av de reformer som nu genomförs som handlar om barn och barns rättigheter som på ett negativt sätt påverkar synen på barn, barns rättigheter och den sociala barnavården. Det är viktigt att vi tar ett steg tillbaka och gör en analys av vad som behövs framåt, med förslag som inte försvagar synen på barn och deras rättigheter.

Det finns tre huvudsakliga perspektiv som behöver lyftas för att förstå vilka konsekvenser en sänkning av straffbarhetsåldern kan få för barn och barns rättigheter. För det första handlar det om synen på barnkonventionen och rättigheter i stort. Det andra handlar om hur en sänkning av straffbarhetsåldern förändrar synen på barn. Det tredje är hur detta förslag bidrar till en problematisk förändring av den sociala barnavården. Vad gäller synen på barnkonventionen och rättigheter är det särskilt intressant att titta på direktivet som utredningen har att utgå från. I direktivet väljer man att skriva att det inte finns ett uttryckligt förbud mot att sänka straffbarhetsåldern.

Direktivet lyfter att FN:s barnrättskommitté i sin allmänna kommentar har skrivit att straffbarhetsåldern inte bör vara lägre än 14 år och att Sverige har fått tydliga rekommendationer från kommittén om att inte sänka straffbarhetsåldern. I direktiven skrivs dock vidare att varken rekommendationerna eller allmänna kommentarerna är rättsligt bindande samt att straffbarhetsåldern varierar i Europa. I direktivet landar man därför i slutsatsen att den svenska straffbarhetsåldern i stället bör vara anpassad till svenska förhållanden. Redan i direktiven ses därmed en förändring i synen på barns rättigheter, som snarare utgår från att det som inte är direkt förbjudet enligt barnkonventionen, är tillåtet.

Rekommendationerna och allmänna kommentarer från FN:s barnrättskommitté är visserligen inte rättsligt bindande, men de ska vara vägledande och ges särskild tyngd i och med åtagandet att barnkonventionen nu är svensk lag. Uttalandena av regeringen i direktiven är därför både problematiska och häpnadsväckande. Inom en rad utredningar som har tillsatts de senaste åren ser vi ett skifte i synen på barn. Det blir en allt tydligare uppdelning av grupper av barn, där vissa barn ska skyddas från traditionell utsatthet hemma såsom omsorgsbrist och våld. Andra barn, framför allt barn som på något sätt kan kopplas till (gäng)kriminalitet, ska i stället ansvarsutkrävas. När barn begår brott lyfts inte den utsatthet de ofta befinner sig i och dessa barn ses inte längre som rättighetsbärare utan problembärare. Det innebär ett skifte i synen på barn där barn skrivs ur den sociala barnavården och i stället ska hanteras i den straffrättsliga processen. Det är en problematisk utveckling som går rakt emot intentionen med barnkonventionen.

Förutom ett skifte i synen på barn sker nu även ett verkligt skifte i synen på den sociala barnavården. Vi kunde se det i retoriken kring den sociala barnavården innan valet 2022 men i och med Tidöavtalet har den förändrade retoriken förstärkts. Det ses till exempel i skrivningar om att LVU, som i grunden är en skyddslagstiftning, ska användas i fler situationer och på ett sätt som lagstiftningen inte är tänkt. Ambitionen att använda en LVU i större utsträckning, dvs. att omhänderta fler barn, går inte att tolka på något annat sätt än ett paradigmskifte i synen på sociala barnavården. Denna utgångspunkt går att jämföra med skrivningar om syftet med den sociala barnavården från början av 1900-talet. Då talades det om "den allvarsamma faran" mot samhällsordningen genom "den sedliga förvildningen hos en del av det uppväxande släktet". Det är viktigt att vi påminner oss om historien och kommer ihåg att den sociala barnavården sedan många decennier har varit ett system som är tänkt att stödja föräldrar och skydda från att fara illa. Detta går att jämföra med straffrätten som hanterar situationer som när det "värsta" redan inträffat.

Det vi nu sammanfattningsvis ser är att många av regeringens reformer handlar om barn och barns rättigheter. Barn har därmed blivit politiska verktyg. "Det är utmanande att sortera i alla de många reformer som genomförs och vilken samlade effekt de kommer att få för barn på kort och lång sikt. Vi behöver alla bidra till ett alternativt narrativ som beskriver de riktiga samhällsproblemen och hur dessa bästa ska lösas."

Maria Grahn Farley – Visiting professor vid Göteborgs universitet.

Grahn Farley har tidigare varit professor vid Leeds Law School, docent i offentlig rätt vid Uppsala universitet samt disputerad i barnrätt vid Harvard Law School. För närvarande ansvarar hon för det EU-finansierade projektet Human Rights Justifications. I projektet studeras staters användning av mänskliga rättigheter.

– En sänkning av straffmyndighetsåldern är bara spjutspetsen för de repressiva åtgärder som påverkar barn och kommer att bana väg för andra inskränkningar av barnets rättigheter.

Idag går det generellt att se hur stater använder mänskliga rättigheter för att rättfärdiga sina beslut, tex i lagstiftningsprocesser, och det är särskilt tydligt när det gäller barns rättigheter. Det här är något som framgår tydligt i direktivet till den utredning som sett över frågan om den svenska straffbarhetsåldern. Av direktivet framgår att en sänkning av straffbarhetsåldern inte står i direkt strid med barnkonventionen. Slutsatsen dras då att allt som inte är direkt förbjudet är tillåtet. Detta är en väldigt gammal form av avtalstolkning som leder till ett resultat som inte är förenlig med intentionen i barnkonventionen. Barnkonventionen ändras därmed från att vara ett instrument som ska stärka barns rättigheter till att i stället legitimera inskränkningar av rättigheter. Detta är en typ av rättsligt resonemang som inte bör accepteras.

Förarbetena spelar en central framöver för hur vi ska förstå staters rättfärdigande av ny lagstiftning. Det gäller att inte bara titta på förarbetena materiellt tekniskt utan även se till retoriken.

Det finns en väl rotad nordisk barnrättsmodell som står för en nordisk barnsyn, som kan spåras tillbaka till 1958 när anti-agalagstiftningen infördes i skolan i Sverige, som sedan följdes av anti-agalagstiftningen 1979. Införandet av anti-agalagstiftningen utgick inte från empiriska fakta om att det var dåligt att slå barn, utan ifrån en normativ position om en barnsyn som handlar om att hot och våld mot barn inte gör barn till bättre människor.

Det som sker idag med ett flertal förslag som inskränker barns rättigheter är att de i stället utgår från en barnsyn som mer liknar en amerikansk "tough-love" mentalitet. En sådan barnsyn rättfärdigar att våld används för barnets eget bästa. Den retorik som används i svensk kriminalpolitik idag är en extrem avvikelse från den nordiska barnrättsmodellen för helt plötsligt tror man att stränga straff mot unga barn ska göra dem till bättre människor och vuxna. Trots att Sverige som land normalt inte tror på att straff gör barn till bättre människor.

För att förstå varför politiker vill sänka straffbarhetsåldern behöver vi förstå att det handlar om en rättsideologisk syn på barn och straff. Det spelar ingen roll vad straffbarhetsåldern ligger på idag, samma politiska tendenser kommer vilja sänka åldern ytterligare. I den ideologiska diskussionen behöver vi påminna politiken om att en sänkning av straffbarhetsåldern innebär en extrem avvikelse från den rotade rättstradition som vi har haft sedan år 1864 när den nuvarande straffbarhetsåldern etablerades.

Det är viktigt att vi är noga med de resonemang som förs nu om ändringar i straffbarhetsåldern utifrån samhällsnyttan. Argument om att barn ska inkapaciteras från lägre åldrar förs utifrån att barn är farliga och därför ska bort, att det är bättre för barn att de är inlåsta. Detta är en form av sociologisk utilitarism som har farliga tendenser. Med detta resonemang ser vi även att andra tvångsmedel, särskilt när det gäller integritetsinskränkningar såsom kroppsvisitering, legitimeras. Därmed inskränks barns negativa rättigheter, det vill säga rättigheter som karaktäriseras av att slippa något och som inte kräver en handling, som till exempel rätten till privatliv, med argument om att barnkonventionens positiva målstadganden som till exempel barnets rätt till liv och utveckling upprätthålls. Det är tydligt att en sänkning av straffbarhetsåldern utgör flaggskeppet för den repressiva politiken som förs fram och det finns all anledning att tro att en sänkning kommer att bana väg för andra inskränkningar av barnets rättigheter.

Jonas Lindström - Fil. dr i sociologi och lektor i socialt arbete vid Södertörns Högskola

Lindström har i sin forskning särskilt undersökt staden och stadsförnyelse samt inkludering- och exkluderingsprocesser. Lindström undervisar bland annat i sociologi och socialt arbete samt på polisutbildningen.

- Att sänka straffbarhetsåldern är inte rätt väg. De kommer enbart att stämpla de barn som aldrig fick en ärlig chans ännu hårdare. Det svårforcerade stängslet till ett bra liv kommer bara att bli ännu högre och mer eller mindre ogenomträngligt.

År 2011 föddes det 59 961 barn i Sverige. I år, 2025, fyller de fjorton år och för det fall förslaget om en sänkning av straffbarhetsåldern går igenom, kan dessa barn inom en snar framtid komma att dömas till fängelse för särskild grov brottslighet. Denna mycket diskutabla åtgärd ska ses i ljuset av det senaste decenniets samhällsproblem där barn dras in i gängrelaterad brottslighet och både mördar och mördas.

Hur kommer det sig att det har blivit så här? Frågan är komplex och det finns inte ett enkelt svar. Men en sak vet vi. Ett barn vaknar inte plötsligt upp en morgon och tänker att nu ska jag bli kriminell. Det sker gradvis och är inget ett barn väljer. Idag har vi barn och ungdomar som växer upp och upplever att de stämplas av majoritetssamhället som annorlunda, dåliga och till och med kriminella, enbart beroende på sitt utseende och var de bor. Den upplevelsen är inte unik för de barn och unga som idag växer upp i de så kallade utsatta områdena, utan speglar en bild som känns igen från årtionden tillbaka. I början av 2000-talet utvärderades den dåtida integrationspolitiken, den så kallade storstadssatsningen. I samband med utvärderingen var det barn från en av de svenska förortererna som på frågan om vad de ville bli när de blev stora gav svar som "Hallå vi har ingen chans, vi ska bli

kriminella, förstår du". I samtalen med dem framkom att de såklart hade helt andra tankar och drömmar om framtiden men att barnen var mycket medvetna om den stämpling som majoritetssamhället hade satt på deras hemort och därmed också på dem.

Att barn dras in i gängrelaterad kriminalitet i en omfattning vi inte sett tidigare handlar så klart om mycket mer än bara hemort. Men med tanke på att majoriteten av de barn som dragits in i kriminalitet, kommer från de områden som majoritetssamhället etiketterat som utsatta, så måste vi fundera över detta. Barn är i allra högsta grad medvetna om hur deras samhälle ses på i andras ögon. Vad händer med ett barn som hela tiden får höra att hen bor i ett område som övriga samhället undviker att besöka, är rädda för och talar illa om? Här ska vi inte heller underskatta den påverkan det har på barn att gång på gång se politiker, tjänstemän, journalister men också forskare besöka deras hemort för att "studera problemet".

I den sociologiska klassikern Utanför (originalet Outsiders gavs ut 1963) visar Howard Becker vad som kan hända med människor när de upprepade gånger stämplas och får höra att de är annorlunda, dåliga eller kriminella. Enligt Becker handlar stämplingsteorin om att en avvikelse inte är en egenskap hos en individ, utan något som uppstår i samspel mellan avvikare och icke-avvikare där den senare bestämmer vad som uppfattas som normalt och på vis stämplas avvikaren. När avvikelsen blivit en del av självbilden tenderar det avvikande beteendet allt som oftast att intensifieras. Stämplingen leder ofta till skam och i många fall till att de stämplade lever upp till stämpeln.

Även om problematiken med att barn dras in i kriminalitet rymmer många frågor är det ändå relevant att ställa frågan vad det gör med ett barn att växa upp i ett område som övriga samhället ser ner på. De perspektiven borde få större utrymme i debatten där hårdare tag i allmänhet och hårdare straff i synnerhet idag dominerar.

De områden som majoritetssamhället stämplar som utsatta kännetecknas ju också av att samma samhälle dragit tillbaka de gemensamma resurserna. Utsattheten är främst social eller socioekonomisk även om de senaste decenniernas fokus på det etnicitet försöker skymma detta. Om barn växer upp i ett område där många föräldrar kämpar för att livet ska fungera, där framtidsutsikterna inte är så ljusa och de positiva förebilderna är få är det inte konstigt att en del barn hamnar snett tidigt i livet och har större risk att bli lättfångade byten för gängkriminella verksamheter. Det ska givetvis inte sättas ett likamedtecken mellan att växa upp ett utsatt område och att hamna i kriminalitet men risken är betydligt högre än om du växer upp i ett välmående område och slipper oroa dig för sådant som inget barn ska behöva oroa sig för.

Det är förståeligt att det är en politisk prioritet att motverka att barn dras in i gängkriminalitet och begår allvarliga våldsbrott. Att sänka straffbarhetsåldern är dock inte rätt väg. De kommer enbart att stämpla de barn som aldrig fick en ärlig chans ännu hårdare. Det svårforcerade stängslet till ett bra liv kommer bara att bli ännu högre och mer eller mindre ogenomträngligt. Vad händer om vi sänker straffåldern till 14 år och problemen består? Skulle det motivera en ytterligare sänkning till 12 eller 10 år? Nej, låt gränsen för straffbarhetsåldern förbli 15 år och se i stället till att skapa goda förutsättningar till en bra framtid för alla barn i Sverige. Den kan säkert upplevas som en utopi men det måste ändå vara målet.

Torbjörn Forkby – Professor i socialt arbete vid Linneuniversitetet

I sin forskning har Forkby särskilt studerat ungdomsfrågor, ungdomsbrottslighet med särskilt fokus på gängbildning samt hur sociala insatser och interventioner kan motverka att barn och unga begår brott.

- Insatser för barn som har begått brott måste fokusera på att stärka möjligheten till att ta personligt ansvar för sina handlingar. För att vända den utveckling vi ser idag behöver vi skifta fokus från “tough on crime” till “smart on crime”.

Huvudspåret i vårt kollektiva tänkande har hittills varit att barn ska behandlas annorlunda än vuxna, utifrån deras kognitiva funktion och emotionella utveckling. Denna princip har sin utgångspunkt i såväl forskning som lagstiftning och måste fortsatt ses som ett grundantagande och inte ett undantag.

En viktig insikt är att barns värld inte är vuxnas värld. Barns värld är en plats av skapande, föreställningar och fantasier och barn bygger upp sin värld utifrån de förutsättningar de har. Barn är också upptagna med att forma sin identitet där frågor ställs om vem man vill vara och vilken grupp man vill tillhöra. De är också inkapslade ett sammanhang vilka de kan ha svårt att ställa sig utanför. Detta innebär begränsningar av den självreflekterande förmågan och därmed svårigheter att se sig själv utifrån, reflektera över det egna ansvaret för sina handlingar och vad dessa innebär för konsekvenser.

Frågan om barns möjlighet att ta ansvar för sina handlingar är därför en central punkt när det handlar om hur samhället bör agera gentemot unga personers brottslighet. Förmåga till ansvar är nära kopplad till barns mognad och de förhållanden de växer upp under. Med stigande ålder och mognad ökar förmåga till att förstå och ta ett personligt ansvar, men denna förmåga måste också ses i relation till barnets levnadsförhållanden. Barn som har upplevt svåra händelser, exempelvis genom att ha utsatts för våld eller har föräldrar som brister i omsorgen har getts sämre förutsättningar till att förstå det egna ansvarets innebörd än barn generellt – detta eftersom betydelsefulla vuxna inte visat sig agera ansvarigt gentemot barnet i förstäläget.

Konsekvensen efter ett brott bör följaktligen formas för att på bästa sätt öka barnets möjligheter till att såväl inse det egna ansvaret som att stärka förmågan att ta ett sådant framgent. Ansvarstagande måste ses som något som kan och bör aktiveras för att bli till ett verktyg till att förhindra att brott begås igen, vilket innebär att inse att det finns alltid finns alternativa handlingsvägar även om man tidigare, som barn, inte alltid såg till sådana.

Förmågan för barn till att ta ansvar och att se till konsekvenser av olika handlingsalternativ, är samtidigt inte en fråga om ett antingen eller så som det kan vara när det handlar om psykisk sjukdom eller starka förvirringstillstånd. Istället kan denna förmåga ses som följden av en mer långsiktig aktiveringsprocess, där insiktsfulla vuxna liksom samhället i stort erbjuder strategier och sammanhang där ett positivt ansvar för sig själv och andra tränas upp under uppväxten.

Ett arbete för att unga ska få bättre förutsättningar för ansvarigt beteende handlar härmed om att ge möjlighet till förståelse för vad som begränsat möjligheterna till ansvar när tidigare men att samma sak inte behöver gälla framöver, det vill säga att ge en grundad medvetenhet om att man kan påverka sitt eget liv, trots gruppnormer, subkulturella idéer eller negativa livsomständigheter. Detta utifrån den enkla utgångspunkten att för att en individuell påföljd ska vara effektiv, behöver den därför rikta in sig på insatser som stärker just möjligheten till ett personligt ansvar.

Härutöver bör såklart mer grundläggande preventiva insatser ges som riktar sig mot barns generella uppväxtvillkor och deras sociala, moraliska och psykiska välbefinnande och pro-sociala agerande stärks. Insatser som stärker föräldrars förmåga, anknytning mellan barn och vuxna, utbildningssystemets förmåga till att inkludera barn i svårigheter och stärka tillhörighet samt tilltro till den egna förmågan och värdet av att agera inom ramen för en samhällsgemenskap är alla grundpelare i en sådan strategi.

Barn står i en stark beroendeställning till vuxna. Därför måste vuxna ta sitt ansvar att agera som insiktsfulla ledare i deras utveckling och vara de som ger barn möjlighet att utnyttja sina rättigheter. Det är inte en straffande vuxenmakt barn ska möta, utan vuxna som tar ansvar att skydda och stödja barn mot en god utveckling.

Det är viktigt att sälla bort de skadliga förslagen i den nuvarande kriminalpolitiken, alltså sådana vars effekter vi på goda grunder kan ifrågasätta. Att använda dåliga medel i en anda att testa många instrument riskerar att också minska den totala effekten och till och med undanröja de potentiellt positiva effekterna från lovvärda reformer. För att kunna vända den utveckling vi ser är det därför avgörande att vi går från "tough on crime" till "smart on crime", det vill säga att vi fokuserar på insatser vi vet fungerar.

Anna Sarkadi - Specialistläkare och professor i socialmedicin vid Uppsala universitet

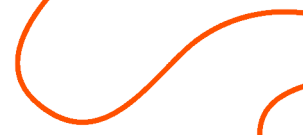
Sarkadi leder forskningsgruppen CHAP – Child Health and Parenting som bland annat undersöker hur olika samhällsinsatser kan främja barn och föräldrars hälsa.

- Det som behövs för att bryta den kriminella utvecklingen är en terapeutisk hållning i behandlingsarbetet. Enbart repressiva åtgärder kommer inte fungera.

Utifrån det främjande och förebyggande perspektivet behövs kärlek och ramar för barns hälsosamma utveckling. Detta är vuxnas ansvar att tillgodose. Detta är något som ofta har saknats hos barn som begår allvarlig brottslighet och dessa brister måste tillgodoses för att barn ska kunna läka. Ungdomskriminalitet föranleds ofta av svåra upplevelser under uppväxten. Utsatthet för våld eller omsorgsvikt men även faktorer som bristande föräldratillsyn och anknytning, en otrygg och icke-stödjande skolmiljö samt gruppsyck är faktorer som forskning visar spelar in.

Många barn och unga som begår allvarlig brottslighet lever med missbruk, brister i sin moraliska och empatiska utveckling och har psykiatriska diagnoser. Det är dock sällan för sent att bryta den kriminella utvecklingen hos unga, särskilt tonåringar, och genom forskning vet vi redan idag vilka interventioner som hjälper.

Det samhället bör fokusera på när barn har begått brott är att återställa kärlek och ramar för att skapa möjlighet för barn som är involverade i kriminalitet att läka och därmed förhindra fortsatt kriminalitet. Det som krävs, enligt forskningen, är en terapeutisk hållning i behandlingsarbetet. Repressiva åtgärder som till exempel fängelse kommer inte att fungera. Att se till att barn och unga som begår grova brott fräntas möjligheten att fortsätta vara i kontakt med den brottsliga miljön och åsamka samhället skada är helt nödvändigt, men syftet med åtgärden måste vara effektiv rehabilitering, familjebehandling, utbildningskomplettering och återfallsprevention. För att behandlingen ska bli effektiv måste man också behandla eventuella trauman och depressioner, som inte sällan beror på tidigare utsatthet för exempelvis våld eller omsorgssvikt. Man måste också adressera problematik som missbruk och bristande affektreglering.

Det finns all anledning att satsa resurser på de barn och unga som har högst risk för återfall i brottslighet. Det är angeläget både för det enskilda barnet och för samhället i stort, såväl på kort som lång sikt. Det är dock avgörande att vi satsar resurserna på rätt saker. Idag ser vi en inriktning i samhället där barn som begår brott omdirigeras till det straffrättsliga systemet, trots att forskning med tydlighet visar att tidig exponering för det straffrättsliga systemet är skadligt för barn och riskerar att förvärra problematiken. Det är inte gynnsamt för någon. Därför måste vi med alla till buds stående medel undvika en sådan inriktning.

När det talas om en alternativ väg till repression lyfts från politiskt håll ofta att "vi ju redan har testat allt". Det som åsyftas är det förebyggande arbete och de insatser som ges till barn i kriminalitet inom ramen för psykosociala insatser, till exempel av socialtjänst eller inom samhällsvård. Den politiska argumentationen till trots så går det inte att säga att vi har testat allt, eftersom man inom socialtjänst och samhällsvård faktiskt inte gör det som hjälper. Så sent som i maj 2024 genomförde Riksrevisionen en granskning som visar att samhället inte har gjort tillräckligt för att motverka barns involvering i kriminella grupperingar. Insatser med evidens används inte i tillräckligt hög utsträckning och de används också allt för sällan på de vis de är utformade för att nå effekt. För att de evidensbaserade psykosociala insatserna ska vara verkningsfulla är det avgörande att det praktiseras med en hög programtrohet; att insatserna genomförs på det sätt som det är tänkt. Det är vidare avgörande att de som ska arbeta med barn som begår våldsbrott har rätt utbildning och kompetens.

Det är först när vi på bred front har implementerat insatser som har stöd i forskning och beprövad erfarenhet och utvärderat dessa över tid som vi som samhälle kan påstå att vi har testat allt. Att lägga resurserna på en sänkning av straffbarhetsåldern adresserar inte orsakerna till att barn begår eller återfaller i brott. En sänkning kommer därför inte att vara gynnsam, varken för det enskilda barnet eller samhället i stort.

Reflektioner och avslutande ord från Bris och Rädda Barnen

När forskarsamtalet hölls i december 2024 var fokuset för dialogen vilka konsekvenser en sänkning av straffbarhetsåldern kan få för barn och barns rättigheter. Forskarnas bidrag tydliggör att det är en åtgärd som på en rad skilda sätt skulle påverka barn, samhällets syn på barn och barns rättigheter och förutsättningar. Tydligt är att det bland forskarna finns en samsyn kring att en sänkt straffbarhetsålder inte kommer att lösa den stora samhällsutmaningen att barn begår allvarlig brottslighet.

Varken brottsprevention eller samhällsskydd kommer uppnås

Forskarna lyfter att det saknas vetenskapligt stöd för att en sänkning av straffbarhetsåldern skulle ha en brottspreventiv effekt. Tvärtom menar de att en sänkning riskerar leda till ökade återfall i brott hos de barn som döms. Ett flertal av forskarna resonerar kring den effekt som en tidig exponering av det straffrättsliga systemet har hos barn. Att det är något som kan förstärka en kriminell identitet, försvåra möjligheterna till ett liv utan kriminalitet och därmed befästa ett utanförskap som ofta kan utgöra grunden till kriminaliteten från första början.

Som forskarna belyser menar Bris och Rädda Barnen att de mest effektiva brottspreventiva insatserna är de som äger rum utanför rättsväsendet. Det visar varför det är andra åtgärder och reformer än en sänkning av straffbarhetsåldern som behöver prioriteras för att motverka att barn begår allvarlig brottslighet.

När utredningen presenterades i januari 2025 var ett av de främsta skälen som lyftes fram för en sänkning, att det behövs för att skapa ökad trygghet i samhället. Likt forskarna resonerar menar Bris och Rädda Barnen att en sänkning av straffbarhetsåldern inte nödvändigtvis kommer att leda till ett ökat samhällsskydd. Så länge de bakomliggande orsakerna till barns kriminalitet inte hanteras, kommer det finnas nya barn att rekrytera som fyller platsen för de barn som döms. Den ökade risk för återfall som tidig lagföring för med sig öppnar vidare upp för såväl ökad brottslighet som fler brottsoffer. Riskerna för dessa negativa konsekvenser menar Bris och Rädda Barnen är särskilt stor i och med att barn som döms för grov brottslighet förväntas verkställa sin påföljd i fängelse. Kriminalvården är idag en hårt ansatt myndighet som saknar såväl kompetens som kapacitet att möta barns behov av vård, utbildning och rehabilitering. En sänkning av straffbarhetsåldern kommer därför inte att leda till ett ökat samhällsskydd varken på kort eller lång sikt.

En förskjutning i synen på barn och barns rättigheter

Utöver att vara en åtgärd som inte är effektiv för att motverka barns brottslighet innebär en sänkning av straffbarhetsåldern ett urholkande av barns rättigheter och synen på barn. Förslaget förstärker synen på barn som problembärare i stället för rättighetsbärare, där den lagstiftning som syftar till att stärka barns rättigheter i stället används på ett sätt som legitimerar att rättigheterna inskränks.

Även om samhällets utmaningar har ändrats så har barns förutsättningar och förmågor inte gjort det. Likt flera forskare påpekar går en sänkning av straffbarhetsåldern mot forskning och beprövad erfarenhet om barns utveckling och förmåga att ta ansvar för sina handlingar. De argument som la grunden för en straffbarhetsålder på 15 år gäller därför fortfarande.

Att sänka straffbarhetsåldern skulle innebära att Sverige frångår en rättstradition som är över 160 år gammal. En sådan reform ställer särskilt höga krav på en analys som visar på reformens effektivitet och behövlighet samt utgår från evidens. Utredningen saknar en sådan analys. Trots den omfattande

kritik som framförts, inte minst från forskarkåren och utredningens expertgrupp, finns det fortsatt en politisk övertygelse om att förslaget är nödvändigt. Bris och Rädda Barnen ser att en sänkning av straffbarhetsåldern har blivit en symbolfråga, i linje med det ökade fokuset på repressiva åtgärder inom såväl kriminal- som socialpolitiken. Den normförskjutning vi nu ser, från att skydda barn mot utsatthet till att disciplinera dem ur den går rakt emot barns grundläggande rättigheter. Som två av Sveriges största barnrättsorganisationer är vi djupt oroade över denna utveckling.

Bris och Rädda Barnen anser att det måste vara en av samhällets högsta prioriteringar att motverka att barn begår allvarlig brottslighet. Det är också viktigt att barns brottslighet får konsekvenser. Dessa konsekvenser måste dock respektera barns rättigheter och vara en del av en lösning som faktiskt fungerar. I det allvarliga läge vi befinner oss i är det avgörande att rätt insatser prioriteras. Det betyder att politiken inte ska gå fram med åtgärder som saknar evidens, riskerar att leda till motsatt effekt och dessutom urholkar barns rättigheter.

En sänkning av straffbarhetsåldern är inte en isolerad åtgärd. Förslaget måste ses i ljuset av samtliga reformer riktade mot barn som begår brott, där respekten för barns rättigheter och barns rätt till skydd, vård och rehabilitering får stå tillbaka för repressiva insatser. Den samlade effekten av dessa åtgärder innebär att vi frångår synen på barn som särskilt skyddsvärda och där barn i ökad utsträckning hanteras som vuxna i rättsprocessen. En sådan utveckling menar Bris och Rädda Barnen inte är förenlig med barnkonventionens bestämmelser gällande barn i det straffrättsliga systemet.

Vi kan inte säga att vi gjort allt

I den politiska debatten återkommer ofta argument kring att samhället har testat allt och att nya verktyg behövs, där det förebyggande arbetet får stå tillbaka för repression. Bris och Rädda barnen menar att det är en felaktig slutsats som riskerar leda till negativa konsekvenser, på både kort och lång sikt. Det förebyggande arbetet tar tid och effekterna syns inte direkt. Som några av forskarna lyfter är kunskapen idag god gällande vilka insatser som är effektiva för att motverka kriminalitet och annan negativ utveckling hos barn. Forskarna poängterar dock vikten av att det förebyggande arbetet ges rätt förutsättningar, för att lyckas. Här vill Bris och Rädda barnen belysa att det förebyggande arbetet inte kommer få avsedd effekt om det parallellt genomförs reformer som står i direkt konflikt med ett sådant arbete.

Bris och Rädda Barnen är djupt oroade över de många, ofta oöverskådliga, åtgärder som nu vidtas för att motverka kriminaliteten. Särskilt oroväckande är att åtgärderna i allt större utsträckning frångår såväl forskning som barns grundläggande rättigheter. De åtgärder som i allt snabbare takt går från teori till praktik riskerar att få negativa konsekvenser för såväl det enskilda barnet som samhället i stort, på både kort och lång sikt.

Kunskapen om vilka insatser som är effektiva för att motverka att barn begår allvarlig brottslighet finns. Här är det förebyggande arbetet avgörande. På samma sätt är det avgörande att rätt insatser ges till barn som redan har begått allvarliga brott. Yngre barn i fängelse under längre tid är inte lösningen. För Bris och Rädda barnen är det därför alldeles uppenbart varför en sänkning av straffbarhetsåldern inte ska vara ett nytt verktyg i samhällets verktygslåda.